

шылай герой рес - мүшкінде

Соралар һәм биремнәр

- ✓ 1. Г. Кутуйның әдәбият белән кызыксына башлавына нәрсәләр йогынты ясый?
- ✓ 2. «Рөстәм мажаралары»н исегезгә тәшерегез. Эсәрнең яратып укулу сәбәбеnidә?
- ✓ 3. «Сагыну» нәсерен бергәләп укугызы һәм лирик геройның хискичерешләре сәбәбен билгеләгез.

ТАПШЫРЫЛМАГАН ХАТЛАР

(Кыскартып алынды)

Беренче хат

Искәндәр!

Дусларча язылган жылы хатың өчен рәхмәт. Мин аны каткат укып чыктым. Бу сагыну хатыңны укыган чакта, минем күз алдында аерылышкан көннәрдәге тар холыклы, бозык күцелле Искәндәр түгел, бәлки моннан 8 ел элек: «Сезнең чәчегез нинди йомшак, нәфис», — дип килеп танышкан Искәндәр иде.

Нинди матур истәлек. Эйе, минем беренче мәхәббәтем дә, кешеләр белән аралаша башлаудан туган беренче шатлыгым да сиңа, синең белән танышу вакытына барып бәйләнә. Миндә яңа хисләр тудырган, күңел күзләремә матурлык буяулары биргән бу кадерле минутларны мин бик еш искә тәшерәм. Тормышның тискәре яклары белән көрәшкәндә туңсам, арысам әгәр — шул рәхәт минутларны хәтерләп жылынам һәм көч жыям.

Исендәме беренче танышубызы?

1923 ел иде. Аяусыз тормыш камчысы астында төрле шәһәр, авылларны гизеп туйғаннан соң, мин Казанга килеп чыктым. Казан университеты рабфагына укурга кердем.

Тормышка юл табуыма мин шат идем. Ул елларны тормыш минем өчен ал да гөл генә, бәтен бәхетләр бергә минем йөрәгемә жыелгандай тоела иде. Мин бары тик ирек, матурлык көчен генә хис иттем. Мин үземне чәчәkle бакчада күрдем. Бер сынык икмәк белән ике бәрәңгә ашап, алтышар сәгать дәрес тыңларга туры килгәндә дә, мин шат һәм көләч идем. Чөнки мин күзләремне киләчәкне күрергә өйрәтә башладым. Э киләчәкне күрү, шуны күрәм дип хис иту иң авыр минутларны да жиңел һәм күркәм итә.

Менә шунда, бәхеттән шашып рәхэттә йөргән чагымда, мин сине очраттым. Йәрбер сөю һәм сөелүнен: «Эх, яратасы иде, сеясе иде», — дип, хисләр ташкан чагы була. Алмагач та, тула һәм пешә башлагач, хуш исле алмаларын жиргә ыргытып, жир белән шаяра башлый. Шомырт та чечәк ата. Сандугачлар да сайраша. Чияләр дә вакыты житкәч кызаралар, тулылыктан матураялар. Мин дә үземнәц матурлык тойғыларыма тулганнымы сиздем. Минем дә яратасым, яраткан кешем белән:

— Без нинди бәхетле, безгә шундый рәхәт, — дип, тын беткәнче кочышасым килде.

Озак та үтмәде, студентлар арасында зур кичәгә әзерлек репетицияләре башланды. Без бер бүлмәдә биш кыз тордык. Кичә була дигәч тә, без бәтен бүлмәбез белән анда катнашырга язылдык. Беренче репетиция ТКУ студентлары тулай торагында билгеләнде. Без барып кергәндә, син анда идең инде. Сине күру белән үк, без синең турыда яшерен сер итеп сөйләшә башладык. «Бу кем?» — дип соравыбызга, шундагы бер студент:

— Артист Искәндәр, — дип җавап бирде. Яшермим: син безнең күбебезгә ошадың.

Эйе, син матур идең. Безнең бүлмә кызлары исә синең бу матурлыгыңы хыял буяулары белән тагын да бизәргә, бизәп баетырга тырыштылар. Афишада синең фамилияңне күргән саен, без, актық тиеннәребезне жылеп, театрға чаба торған идең.

Сөю кешегә шатлык һәм көч бирә. Чөнки кичәгә әзерләнеп йөргән көннәрдә, мин рәтләп йоклаган чагымны да хәтерләмим. Бу зур кичә өчен мин «Тормыш турында жыр» әзерләдем. Бу жыр минем башымда бик күптәннән бирле йөрсә дә, көен таба алмыйча жырламый тора идем. Ләкин синең йомшак мөгамәләң, зәңгәр күзләреңне тутырып елмаеп каравың миңа көч бирделәр, уйланган жырымны көйгә салдылар. Бу жырда мин азатлык һәм матурлык, табигать һәм сөю турында күп кенә нәрсә әйттергә теләдем. Мин жырымның һәрбер сүзенә ачык буяу һәм тавыш яктылыгы бирергә тырыштым. Кырга чыгып, буш биналарга кереп, репетиция ясадым. Жырланасы жырымны мин иртәнгә нава жилләрендә назладым, кояш нурларында жылыттым. Хезмәтем бушка китмәде. Зал мине тиз аңлады. Мине кат-кат сәхнәгә чакырдылар. Э мин, нишләргә белмичә, сәхнә артына чыгып, үзем тудырган жыр тәэсиреннән исереп, декорацияләр арасына кереп качтым. Шулвакыт берәү:

— Сезнең чәчегез нинди йомшак, нәфис, жылы,— диде.

Бу «берәү» — син идең. Мин, синең шулай якын булуың шатлыгынан бернәрсә дә әйтә алмыйча, синең зәңгәр күзләреңдә карадым. Йотыла-йотыла матур итеп каарга тырышканымны хәзер дә хәтерлим. Шул ук вакытта бу зур бәхеттән әллә кая качасы, чыгып китәсе килгән иде. Ләкин баскан урыннынан кузгала алмыйча тордым. Чөнки сүл аяктагы оегымның сүтеге ботинкама тыгып куелган иде. Менә шул чыккан төслө тоелды. Мин аны, сиңа күрсәтмәс өчен, уң аягым белән капларга тырыштым.

Концерттан соң танецлар булды. Син вальска чакырдың. Танец вакытында син:

— Галия, сезгә артистка булырга кирәк... Сез узегездә булған талантның кадерен белмисез... Мин сезне шефка алырга телим... Сез атаклы жырчы булырсыз... Мин сезнең кара күзләрегезне яратам... Алар әлләничек ягымлылар... Сезнең күзләрдә мин үземне күрәм. Рөхсәт итсәгез, мин сезне озата барыр идем,— дидең. Мин шатлана-шатлана риза булдым.

Без чыгып киткәндә, безгә таба бик күп күзләр текәлделәр. Безне озаткан күзләр арасыннан аермачык күренгәне студент Вәли Сафиуллинның кара күзләре булды. Сафиуллин мине ярата иде. Дөрес, ул үзе бу турыда миңа бервакытта да әйткәне юк. Киресенчә, ул һәрвакыт миннән качарга, миңа күренмәскә тырыша иде. Э мин Сафиуллиннан көлөп йөрдем. Мин бу акыллы студентта — бөтен фәннәрдән иң алда барған укучыда — хатын-кызыларның байтагын сокланырган күюләр, батырлык сыйфатларын күрмәдем. Ул күп вакытта йокымсырап йөри иде. Минем карашымда мондый йокымсыраган салмак кеше озак яши алмас, хәрәкәт яраткан заманыбыз андый кешеләрне онытыр дигән фикер туган иде. Безне озатып калган чагында да, Вәли Сафиуллинның күзләрендә энә шул бетү, сүнү әзләре күренде.

Искәндәр!

Бу кичне син гажәп игътибарлы идең. Сүзләрең жылы, тавышың йомшак иде. Төн буе сине тыңлыйсы килде. Мин бу кичне, сине күлтүклап барганды:

— Нинди бәхет! Мин үземнең киләчәк тормышымны күрәм. Акылым Искәндәр, мин сине үлгәнче яратырмын, мин сиңа яхши иптәш булырмын,— дип уйладым.

Син мине тулай торакка хәтле озаттың. Парадный төбенә житкәч, син йөрәккә ятышлы гажәеп бер елмаю белән минем

иреннәремә карадың. Э мин оялыш читкә борылдым. Син: «Галия... син нинди ақыллы... бу онытылмаслык кичәнең дәвам итүен телим», — дип, мине кочагына алдың. Шушындың рәхәт кочактан соң баскыч буйлап ничек менгәнәмне, булмәгә ничек кайтып көргәнәмне дә хәтерли алмыйм.

Мәхәббәт кешене матур итә. Булмәгә керү белән ук, мин көзгөгә карадым. Гомеремдә беренче тапкыр мин үземнең йөзәм-кыяфәтем белән канәгатьләндем.

Төнгө сәгать икедә булмәдәшләрем кайттылар. Алар, өстәлгә күз төшерү белән ук:

— Oho, эш зурга киткән икән. Хәер, заرار юк, егете чибәр,— диделәр.

Мин, уйланып утыра-утыра, өстәлгә жәелгән кәгазь өстен «Искәндәр», «Искәндәрим» шикелле бөдәрә сүзләр белән язып тутырганмын.

Беренче мәхәббәт яраткан кешене матур итеп күрсәтә. Чөнки бу төнне мин, синең турында уйлаганда, синдә бер генә дә кер, начар як күрмәдем. Тик Фатыйма гына:

— Яхши кара, Галия, ул синең жырьыңа гына гашыйк түгелме? — диде.

Мин иртүк, беркемгә бернәрсә әйтмичә, урамга чыктым. Кабан күле буе урамына киттәм. Ник? Белмим. Бу көнне дөнья якты, көн жылы иде. Миңа карап күп кенә халык үтте. Яныман ирле-хатынлы бер пар үтеп китте. Эх, кешеләр дә соң... баруларына гына кара: берсе — алдан, икенчесе — артан, эт белән мәче шикелле. Кем белә? Бәлки, алар да, берберсен тизрәк курер өчен, озын төннәрен сәгатькә карап утырганнардыр.

Искәндәр!

Бу уйлар мине хәзер дә ташламыйлар. Эйе, матур семьялар да бар. Ләкин аларны күп итәсе килә. Юкса начар семья аркасында тормышлар ватыла, кешеләр биртелә, гарип тойгылар жәмәгать эшенә начар тәэсир итә.

Үзем хат язам, үзем Кабан күле күперенә басып торгандагыдай уйланам. Яңадан күз алдыма шул чагымны китерәм. Энә бер пар бара. Бу ике кеше бер-берсенә кысылып, чит кешеләр ишетмәсен дигәндәй, нәрсә турында дыр сер итеп сейләшеп баралар. Тукта... Эллә күзләрем саташамы? Булмас, ялышамдыр...

Эйе, күпмә генә ah-vah итсәм дә, бу кешенең берсе син идең. Сине тану минем иң матур уйларымны пычратты. Күп-

ме катып торғанмын, ачык хәтерләмим, ләкин шул минутта күз алдынан нинди картиналар узғаны исемдә. Эле мине үпкән эзләрең бетәргә дә өлгөрмәгән... инде аны, яныңда бара торған қызыны үбәсек, кочасың төсле тоелды.

Шуннан соң без гажәп озак тоелган ике атна буенча очрашмый тордык.

Мин тормышта, Искәндәр, сөйләп бетергесез кыенлыklar күрдем. Сигез яшемдә ата-анасыз калдым. Тугыз яшемдә тұғаннарым тәрбиясенә күчеп, балачагымны, сабый көннәремне бишек тирбәтеп үткәрдем. Мин үксез балалар белән бергә урамда йөрдем. Хаксызга кыйналғаным, гаепсезгә иң әшәкес сүзләр белән сүгелгәнем бар. Ләкин болар бар да синең ялғаныңны белудән жиңелрәк идең.

Синең ялғаныңны сизгәннән соң, мин ябыктым, суырылдым.

Икенче очрашуыбызда мин синнән кем белән булуыңны сорадым. Син: «Күрше йортта торучы танышым», — диден. Аннары, сораганны көтмичә үк: «Аның белән минем арада шикләнерлек бернәрсә дә юк», — дип, шикләндерерлек әйберләр сөйләден. Яшермим, мин сиңа ышанмадым. Чөнки кешеләрнең бозык өлешендә булған әхлаксыздык аларны ялғанга өйрәтә. Ялғанлау сине қызартмый да. Сез, ирләрнең бозык өлеше, бер үк «сөяմ» сүзен ике-өч көн эчендә өч-дүрт кешегә әйтә аласыз.

Казан университетында уқыган чакта, мин жәмәгать эше буенча Елга аръягы эшчеләре арасында йөрдем. Анда миң Галиәкбәр дигән бер эшчене өенә йөреп уқытырга туры килде. Гажәп бәхетле семья иде бу. Квартирасына керсәң — чыгасың килми: коры һавалы, яп-якты өч бүлмә, ванна, кухня. Зур улы — Кызыл Армиядә командир, икенче улы — инженер-төзүче, бер қызы — инженер-химик. Кече қызы музыкага өйрәнә.

Беренче баруымда Галиәкбәр абзый, бер миң, бер карчыгына қарап:

— Балаларым командир да инженер булгач, надан калуничектер килемши. Нехорошо. Хәреф танып булмасмы дим, — дип, дәрес арасында үзенең тормышын сөйләп китте.

Ул өч ай эчендә уқырга-язарга өйрәнде. Минә шушы карт белән карчыкның, Советлар илендә яңадан яшәргән, яшьлек белән чәчәк аткан ике кешенең, шатлыгын күрсәң — шаккатаңыр идең. Мин аларга бик тиз ияләштем.

Икенче хат

Искәндәр!

Беренче хатымны сиңа жибәрмәдем. Хатымны жибәрерменне, юкмы — анысын да белмим. Менә хәзер дә синең өчен түгел, үзем өчен язам, үземнең тормышым белән сөйләшкәндәй утырам.

Икенче очрашуыбызда син:

— Галия, мин сине генә яратам. Минем матур тормыш төзисем килә. Яшермим: мин бик күп хатын-қызыны күрдем. Ләкин андый тормыштан түйдым. Хәзер бер генә кешене яратасым килә. Ул бер кеше — син, әйдә, бергә тора башлыйк, — диден.

Мин сине, Искәндәр, артык якын күрдем. Үзең дә үзгәргән, бунтарлығың басыла төшкән кебек тоелдың. Без еш очраша башладык. Йәрбер очрашуыбыз матур төш шикелле үтә иде.

Шүшіндай кадерле минутлар белән матур кыш үтеп тәкитте. Яз... чәчәkle яз... Мәхәббәтле яз житте. Сирень агачлары чәчәк атты. Сандумағчлар сайравы ишетелде. Яшь йөрәкләр, йолдызларга қарап, төрле телләрдә, төрле тавышта «сөям», «яратам» сүзләрен әйтә башладылар.

Бу язда мин рабфакны бетердем. Бу язны без бергә күшүлдүк.

Очрашу кичәләре гадәткә кереп киткәнгә, син мине зур самавырыңны күеп, тәмле күчтәнәчләреңне әзерләп көтә идең. Тора-бара оялуым да бетте. Квартира хужаларына да ияләштем. Бу кичәләрдә байтак матур китаплар уқылды, күп кенә рольләр өйрәнелде. Спектакльләр булғанда, мин, синең бүлмәндә ялгыз қалып, китаплардагы қаһарманнар белән сөйләшпә-сөйләшпә, синең кайтканыңы көтә идең. Мин үземнең белемемне арттырырга өйрәнделәм. Әдәбият, фән, техника китапларын, тарих-политика журналларын һәрвакыт күздән кичереп бардым.

Яшермим: мин алдынгы совет хатыны гына түгел, гүзәл хатын булырга да теләдем. Минә шуның өчен дә мин сине, театрдан кайтканда, белемемне арттырып гына түгел, матурлығымны сакларга тырышып та каршы ала идең. Син дә мине буш итмәдең. Бик еш, гримыңны да сөртмичә, миң, минем яныма, кочагыма ашыга идең.

— Нигә болай? — дилюмә, син, мине үбә-үбә:

— Галиям, мин бу рольне син күрсәткән төзәтмәләр белән, сине сөеп, синең турында уйлап, син биргән шатлык эчендә

уйнадым. Залда яңғыраган алкыш бер миңа гына түгел, сиңа да иде,— дип жақап бирдец.

Кайбер көннәрне мин дә спектакльләргә бара идем. Сиңең белән бергә шатлана һәм кайғыра торган идем. Ләкин син, Искәндәр, сәхнәдә генә түгел, тормышта да артист булғансың.

Көз көне мин Казан университетының медицина факультетына уқырга кердем. Бу көзгә хәтле безнең тормыш яхшы барды. Э көз көне иртә чечәк аткан мәхәббәтезнең хуш исле яфраклары арасында сары яфраклар күренә башладылар.

Иң элек син минем уқырга керүемә каршы тордың.

— Артистка булырга теләмисең икән, миңа яхшы иптәш бул... Белемең болай да житәрлек... Күгәрченнәр күк гөрләшеп торыйк, уқыма,— диден.

Бу беренче бәрелешүдә сиңең сүзләреңдә ата-бабаларыбызың тавышлары ишетелгәндәй булды. Ләкин мин үземнең иркемне, теләгемне, киләчәгемне корбан итәрлек дәрәҗәдә түгел идем. Чөнки мин, сиңең әмерләреңә карамастан, университетка уқырга кердем.

Шуннан соң без бер булмәдә торсак та, сирәк, бары тик төnlә белән генә очраша торган идек. Иртә белән, мин дәрестә киткәндә, син йоклап кала иден, ә кичләрен, сине театрдан көтә-көтә, мин йокыга китә идем. Чөнки син, уникедә кайтасы урынга, бик еш икедә, өчтә кайтырга өйрәндец. Жәмерелә башлаган семьяны нығыту өчен, «Гайлә дәфтәре» уйлап чыгардым. Минем уемча, без бу дәфтәргә гайлә эчендә булган барлык кимчелекләрне яза барырга, шуны уқып төзәлергә тырышырга тиеш идек. Син бу дәфтәргә әйләнеп тә карамадың. Э мин сиңа болай дип жақап биргән идем:

«Минем характерымны өйрәнеп бет, сорауларыма игътибар ит, ярдәм курсәт», — дигән сүзләреңне ничек аңларга? Нигә мин сине өйрәнергә тиеш тә, син мине түгел? Сиңең бу сүзләрең: «Миңа буйсын, миңа кол бул», — дию белән бер бит. Бу — бик иске караш. Шулай ук мин сиңең турыда ялгыштыммыни?»

Әйе, ялгышканмын шул. Чөнки без икебез дә ул чакны мәхәббәтнең нәрсә икәнен аңлап житә алмаганбыз. Без берберезгә сокландык. Шуның исереклегендә икенче сайланышны, идея сайланышын, аның кирәклеген сизми калдык. Идея сайланышына тормышка, жәмгыятыкә, әшкә карашның бер булуы, сәяси караш бердәмлеке кирәк. Безнең арада идея

сайланышы юк иде. Киресенчә, синдә, Искәндәр, бергә тора башлагач та, тышкы матурлык астына яшеренгән иске карашлар чечәк атарга тотындылар.

Озакламый мин балага уздым. Бу хәл икенче бәрелешүгә сәбәп булды. Башта ике-өч көн эндәшмичә йөрдөц. Э соңынан:

— Без әле яшь. Сиңең укысың да бар. Мин — артист, мин — ижат кешесе. Бала икебез өчен дә тере богау булачак, — сүзләреннән, — мине яратсан, минем белән торырга теләсәң, бала китермә! — дип куркытуга күчтең.

Әйе, мин риза булмадым. Мин кыз таптым.

Бала да булгач, кыз да тугач, син әллә нишләдөң. Сиңең һәрбер қыланышынан «менә көтмәгән бәла» дигән фикерне уқып була иде.

Син көн саен диярлек:

— Бүген дә рольне өйрәнеп булмады. Бу шау-шуда ижат итеп буламыни?! — дия башладың.

Әйе, гайләдә бала тавышы яңғырагач, син мине татар кызы булуым өчен дә тирги башладың. «Татар кызы матур итеп сөя белми. Болай да аз матурлыкны балага биреп, үзе буш кала» шикелле сүзләр сиңең төп сүзлегең булып киттеләр. Шул рәттән ук минем жәмәгать эшнә катнашып йөруемне дә тәнкыйт итә башладың:

— Жыл куып йөрисең шунда. Шайтан күшамыни сиңа әллә кемнәрне уқытып йөрергә? Жыелышларга чабарга берәү дә күшмый, үзең чабасың. Дәрестән башка жыргә йөрергә мин сиңа запрещаю, — дип, бармак янадың.

Жәмәгать эшнә ташлау, заман ағышынан аерылып калу, сиңең «запрещаю»ларыңа буйсыну минем өчен үлем белән бер булыр иде. Жәмгыяты хисе, жәмгыяты өчен яшәү фикере сиңең «запрещаю»ларыңа буйсынудан өстен булырга тиеш икәнлеген мин сизгән идем инде. Минем гайлә, мәхәббәт турында булган карашларым да — әнә шул хисне, ягъни жәмгыяты өчен файдалы булу тойғысын үстерергә теләүдән туган нәрсәләр. Идея сайланышы булмау аркасында, безнең гайләбезнең жәмерелүенә төп сәбәп жәмгыятыкә карата мөнәсәбәтне төрлечә аңлау булды. Мин үзем моны бик соң аңладым. Һәм шуны яхшы итеп аңлагач кына, гайлә фажигасе нәтижәсендә туган яраларым тиз һәм жиңел төзәлделәр.

Балама мин Қадрия дип исем бирдем. Бу да сиңа ошамады.

Дәрестән сиңа жиңел булмады. Ләкин син бер генә тапкыр да гайләненең кытыршы яклары турында күзгә-күз карап сөйлә-

шергә, аңлашырга теләмәдең. Тик расходның күплеге тұрында гына зарлана идең. Авырга алма, Искәндәр, бергә торған чагында, мин сине чыгышың, тәrbияң белән шелтәләмәдем. Инде хәзәр, ул елларны син бик еш атаң мәзингә охшап китә идең, дип әйтә алам. Син бит балага сөт алырга биргән акчаны да, садака акчасын караган шикелле, әйләндереп-әйләндереп, мең кат карый идең.

Мин бик еш: «Искәндәрнең яхшы яклары да күп, ул үзгәрер әле», — дип үйлый идең. Һәм, кулынан килгәнчә, сине үзгәртергә тырыштым. Мин, сиң төшкән расходны жиңеләйтү өчен, аз сәгатьләр белән генә чикләнгән ялымны төрле учреждениеләргә плакатлар, лозунглар язып үткәрдем.

Кышкы салкында, әче буранда, иртәнге сиғездә бер кулыма китаплар қыстырып, икенче кулыма бала күтәреп, яслегә ашыга идең. Син татлы йокыда кала идең. Миңа булышу түгел: «Болай торуның ахыры булырмы, юкмы? Ашарга әзерләмичә киткәнсөң», — дип, тиргәү сүзләрен генә әйтә идең.

Мин баламның көндәлек дәфтәрен язудан, язылганын укудан рәхәтлек таба идең. Ләкин син, Искәндәр, бу дәфтәргә бер генә тапкыр да күз төшермәдең. Безнең арабыз ерак хәзәр. Ләкин Кадрия синең дә балаң бит. «Көндәлек»нең кайбер өзөмтәләрең уку файда китерергә мөмкин. Менә алар:

3 ай, 10 көн.

Кадриям мине таный. Нинди шатлық. Димәк, кызымның башы әшли. Тик Искәндәргә ияләшмәве генә мине борчый.

4 ай, 24 көн.

Бүген ял көне. Балам белән сөйләшеп утырдым. Кич белән Галиәкбәр абзыйларга барып кайттым. Бүген Кадриягә бер букует чәчәкләр алдым. Кадрия ачык, якты, ялтыравыклы әйберләр яратып.

6 ай, 20 көн.

Мин биегән чагында, Кадриям қычкырып көлә. Яследә дә үзен бик яраталар.

7 ай, 18 көн.

Кадрия «әннәннә» дип әйтә башлады. Бүген (ял көне) көн буе янымда шаярып утырды. Мин стена газетасына килгән мәкалә-хәбәрләрне төзәттәм.

Бер яшь.

Тазалығына сокланмаган кеше юк. Бүген мин аңа яңа күлмәк кигездем. Иптәшләр дә котларга килделәр. Тик Искәндәр

генә Кадриянең туган көнен оныткан. Ул бүген төнгө икедә генә кайтты. Бүген еладым.

Бер яшь, 2 ай.

Кадрия йөри башлады. Китап сорап йөдәтә.

Бер яшь, 4 ай.

Кадриям кызамың белән авырый. Больницаға салдым. Һәр көн янына барып йөрим. Өйдә шундай күцелсез...

Бер яшь, 9 ай.

Кичә Кадрияне демонстрациягә алып чыктым. Өйгә кайткач, бик озак, «шулай, шулай» дип, урамдагыча маршлап йөрдө.

Искәндәр!

Хатында балаларның көндәлек тормышлары тұрында язуымны сорыйсың. «Миндә дә аталық хисе кузгалды», — дисең. Эч пошканнан гына әйттелгән сүз түгелме бу?

Балаларым яхшы үсә. Атасыз үсүләреннән башка зарланаңырлық нәрсәләре юк. Кадриям МТС янындағы балалар бакчасына йөри. Бик күп жырлар белә.

Кичләрен без аның белән икәүләп жырлыйбыз. Безгә каратап Рафаэль дә жырлаган булып қылана.

Искәндәр!

Син Рафаэль тугач, нинди тамаша ясаганыңын хәтерлисөңме? Аны онытуы кыен. Син бит больницаға мине каршы алырга да бармадың.

Мин больницадан кайтып хәл жыярга өлгермәдем, син:

— Син, Галия, артист хатыны булырга түгел, яслегә бала караучы булып керергә иде, хәер, мин сине гаепләмим, үзем гаепле, үйләмыйча өйләнүем өчен гаепле, сәхнә кешесе һәрвакыт ирекле булырга тиеш... Э мин семья белән, балалар белән богауландым... Мин синең белән артық тора алмыйм... Үсмәгән балалар өчен үземне корбан итә алмыйм... Хуш... Мине эзләмә, — дидең дә чыгып киттең.

Дөрес, йөрәгемнең әллә кай почмагында сиңа карата жылы хисем бар иде әле. Шулай да мин сине туктатмадым. Син, ихтимал: «Бу елар, муенъима асылыныр, миннән башка тора алмас, чакыртыр, ялварыр», — дип үйлагансың.

Мин ялварырга да, тезләнергә дә теләмәдем. Башта миңа бик кыен булды. Син чыгып киткәндә, минем бөтен байлыгым — ике балам иде.

Мин синнән бер тиен дә сорамадым, үзен аңлап бирмәден. Хәер, сине хәзәр театрда эшләми, киткән дип тә сөйләделәр.

Мине бәладән коткаручы кешеләр университет директоры Даутов иптәш белән партком секретаре Николаев булдылар. Галиәкбәр абзый белән студентлар колективы да күп ярдәм иттеләр. Аларның миңа курсәткән туганлыклары сыйнфый туганлык иде.

Бу соңгы бер ел эчендә без бөтенләй күрешми тордык. Ахырысында институт тәмам булды. Бер айдан соң, ике баламны күтәреп, Эдрәс районына врач булып эшләргә киттем.

Өченче хат

Искәндәр!

Син үзеңнең хатында: «Тормышың ничек уза? Балалар мине сагынамы? Авылда күцелсез түгелме? Берсен дә калдырымыйча яз», — дисец. Кызыксынның өчен чын күцелдән рәхмәт.

Мин район үзәге булган Эдрәс авылына килеп төштөм.

Бу авыл миңа бик ошады. Монда иске авыл эзләрен курсәтеп торган мәчет тә, фәлән дә юк. Авыл уртасыннан боргалаңып-сыргаланып агымсу үтә. Су буена алмагачлар, чия һәм шомырт агачлары тезелгән. Яз көннәрендә авыл ап-ак чәчәкләргә күмелә. Авылдан бер километрда урман эчендә ял йорты урнашкан. Авыл уртасыннан поездлар уза. Кырларда тракторлар жыры яңгырый. Таш юлдан грузовик һәм жиңел машиналар йөри.

Ләкин, авылда тора башлау белән, миңа бик күп кыенлыкларга очрага туры килде. Амбулатория — врач пункты — ташландык хәлдә иде. Бинасы жимерек, салкын. Миңа хәтле пункт белән бер фельдшер мәдирлек иткән. Ул пунктка килгән спиртны эчу һәм ялган справкалар язып өләшүдән башка бернәрсә белән дә кызыксынмаган. Башка медицина эшчеләре дә эшкә салкын карарга гадәтләнгәннәр.

Райзздрав урындыгына вакытлыча утырган тәҗрибәсез 20 яшьлек кыз үзеннән чыгып бернәрсә дә эшли алмый.

— Монда мин ничек эшләрмен икән, — дип котым очты. Аптеканың ярлылыгы эчне пошырды. Беренче тапкыр: «Эллә ташлап качып китимме?» — дип тә уйладым. Ләкин китмәскә, киртәләрне жимерергә булдым.

МТС эшчеләренең ярдәме белән тиз арада гына амбулатория бинасын чистарттым, түшәмен, стеналарын агарттым. Аптека мәдиренә кискен рәвештә иң кирәkle даруларны булдырырга күштүм. Авыруны тыңлап карау, градусник кулла-

ну, авыруга карточка тутыру шикелле нәрсәләрне керттәм. Авылларга чыгып йөрөргә план төзедем.

Ашлык жыю вакыты житте. Авылда берүзәм калып, эшчеләремне, участокларга беркетеп, төрле авылларга чыгарып жибәрдем.

Шулвакыт эчендә районныбызда медицина эшпен югары дәрәҗәгә күтәргән өч вакыйга булып алды.

Беренче вакыйга — 6—7 яшьлек бер кыз баланың Эдрәс сүйнә бату вакыйгасы. Бу кызын мин элегрәк тә белә идем. Аның исеме — Нәфисә. Ул бик ёш минем Кадриям белән уйный иде. Нәфисә, йөзә белмичә су кереп, тирән чокырга очрап баткан. Балалар шау-шуына жыелган халык аны берничә минуттан соң гына судан үлек килем чыгарган.

Хәзәр дә күз алдымда. Энэ ул өстәлдә ята. Тәне күтәржем төскә керә башлаган. Баласының юеш чәчләрен үбә-үбә, ана елый. Аяк очында нәрсә эшләргә дә белмәгән ата:

— Доктор, берәү генә бит... Шулай ук үлдемени? — ди.

Халыкны чыгарырга, ананы алып китең тынычландырырга күштүм. Баланың авызын ачып, сулыш өру эшләргә то тындым. Пульс бөтенләй юк. Тәрәзәне ачтырып, наваны алмаштырдым. Кулларым талганчы сулыш ясадым. Күзләрмәнән яшьләр тамарга тора. Йомшаклыгыма ачуланам. Докторга болай изрәргә ярамый дип, үзәмә батырлык кертергә тырышам. Э үзәм, сулыш ясый-ясый, авыз эченнән генә: «Терел, терел, бәгырем, яңадан уйнасың, Кадрия белән йөрөрсөн... терел...» — дим. Баланың атасы нәрсәдер сөйли: «Ардыгыз инде, доктор, булмый, күрәсөң», — ди бугай. Ләкин мин иштәмим. Күрше булмәдә баланың анасы — Зәйтүнә апа ақыра: «Баламны жәфалыйсыз гына...» Монысын да ачык иштәмим. Наман сулыш ясыйм, наман авыз өчен арчыйм.

Нәм... шатлыгынан күз яшем тамды. Йөрәк тибеше кузгалды.

Бөтен өмет өзелгәч, бичара ана елый-елый тавышсыз калгач, бала үзенең тере икәнен белгертте, сулыш алган кебек булды, авызыннан су акты. Күз кабакларын селкетте. Эйе, баланың йөрәге тибә башлады. Шуннан соң миндә көч арткандай булды. Мин бөтен көчемне баланы саклап калырга, тибә башлаган йөрәкне туктатмаска тырыштым. Бала исән калды.

Икенче вакыйга күрше авылда булды. Беркөнне үзәмне Чымты авылына авыруны карарга алып киттеләр.

Сәкедә, толыплар белән томаланып, бармаклары белән мендәргә ябышып, 18—20 яшьлек бер кыз ята. Температурасын карадым — 39°. Пульсын санарга дип, кулына сузылсам — кан. Карчык:

— Кузгатмагыз, узар... Зыяндашлы бала ул... Йәр ел шулай була торган иде,— ди.

Кулларымны юып, авыруга ярдәм бирергә тотындым. Ул бала тапкан. Ләкин соңғылыгын алмыйча калдырганнар. Мин тиешле ярдәмне күрсәттем дә карчыкка:

— Авыруга тынычлык кирәк, беркемне дә кертмә,— дип, авыл Советына киттөм.

Авыру бер атнадан аякка басты.

Өченче вакыйга төрле жирдә дәваланып та сәламәтләнә алмаган бер картның Әдрәскә килүе булды. Аны: «Синдә рак»,— дип куркытканнар. Карт миңа килгәндә бөтенләй ябык иде; яңаклары ябышкан, күзләре эчкә баткан, үзе көчкә йөри.

— Ашый торган ашымны йота алмыйм,— ди. Шул уңай белән ике-өч көн әчендә үземдә булган бөтен әдәбиятны яңадан карап чыктым. Йәм шуннан соң гына картка:

— Куркырлык бернәрсә дә юк. Синдә рак түгел,— дидем. Кулымнан килгәнчә үзен дәваларга тотындым. Шушындың чаралардан соң авыруым аз гына булса да ашый башлады, баш чатнавы бетте, тыныч йоклыг торган булды.

Бу өч вакыйга минем рухымны күтәрде, кыюлыгымны арттырды.

Ахырысында квартирага да күчтем. Мең бәла белән аннан такта, моннан кадак, тегеннән бур жыеп, ремонтны очлап чыктым. Аптеканы икенче бинага күчердек. Ләкин бу эшләрнең ахырына чыгар өчен күп көч түгәргә, йокы калдырырга туры килде. Болар һәммәсе дә беренче айларымда ук минем өстемә төшкән иде. Авылларга да чыгарга туры килә иде. Аннан арып, тузанга батып кайтасың. Өйгә килеп керү белән, ике яктан ике балам сарыла. Алар белән рәхәтләнеп, уйнап-көлеп йокларга ятасың.

Уткән ел балаларым өчен радио куйдырдым. Еш булмасада, балаларым белән бергә су керергә барам, урманга чыгам. Пианино алырга жыенуымны яздым шикелле. Ләкин балалар өчен болар гына житми. Аларга тере кеше дә, ата да кирәк.

Синең белән аерылууга өч еллап вакыт узгач, Кадрия бик еш:

— Энкәй, нигә безнең этиебез юк? Минем этием кемгә охшаган? Ник ул хат язмый?— дип сораштыра башлады.

«Без аерылдык, сез ятим калдыгыз»,— дип, иске заман сүzlәре белән кәефләрен бозасым килми. Ата турында суз чыккан саен, мин аларга:

— Ул Мәскәүдә укий. Укып бетергәч кайтыр. Сезгә бүләкләр китерер,— дип сөйлим.

Балаларга шулай сөйләгәч, гайлә тормышым белән кызыксынган кешеләргә дә «ирем читтә» дип ялганнарга өйрәндем. Кем белә, бәлки, гайбәттән саклану очен генә дә, мин «ирем бар» дияр идем. Чөнки авылда тол хатынга — ире булмыйча балалар асраган кешегә — начар күз белән карау бетмәгән әле.

Искәндәр!

Бу хатны мин, өзеп-өзеп, ялгыз калган минутларымда язам. Кайчагында шундый хатлар язуыма кәефем дә китә. «Ни өчен язам?»— дип, үз-үземә сораулар бирәм. Йөрәккә тулган шул. Бушанасым килә.

Мин сиңа балаларыма «әткәй» табуым турында язарга уйлаган идем. Бу гажәп эш болай булды:

Кичләрнең берсендә, студентка чагымнан калган дәфтәрләрне актарганды, корзина төбенинән бер рәсем килеп чыкты. Бу рәсем минем белән бергә укыган, миңа яшерен мәхәббәт тотып йөргән рабфак студенты Вәли Сафиуллин рәсеме иде. Рабфакта чакта мин стена газетасында эшли идем. Шуннан эләгеп калган рәсем, ахры. Рәсем караган кичне, Искәндәр, мин сиңе уйламаска тырыштым. Ирекле-ирексез гел Вәли Сафиуллин тирәсендә әйләндем. Йәм кинәт яңа дөнья ачкан шикелле: «Вәлинең фамилиясе дә минем фамилиям белән бер, мин дә Сафиуллина бит. Кадрия: «Әткәй кайда? Ул кемгә охшаган?»— дип сорый. «Менә сиңең әткәң. Минә минем ирем»,— дип, Вәлине үземә «хыялый ир» иттем. Бу кичне мин Сафиуллин рәсемен, рамга куеп, стенага әлдем. Ә иртәгесен Кадрия белән Рафаэльгә:

— Карагыз, әткәегез нинди чибәр. Ул тиздән кайтыр,— дип, аларны «хыялый ата»лары белән таныштыра башладым.

Рәсем төшерергә яратуымны син яхшы беләсөң. Тора-бара Вәли рәсемен үз рәсемем белән янәшә куеп төшердем — икәү бергә төшкәндәй чыкты.

Бервакыт, утенеп сорагач, син минем белән рәсемгә төшәргә барган идең. Шунда син Кадрияне итәгеңә алыш төшкән идең. Бу рәсем миндә әле дә саклана. Алар икәү. Шуның берсеннән синең башыңын кисеп алып, Сафиуллин башын куеп төшердем.

Бу рәсемнәрнең барысы да стенага эләнделәр. Аларга үзем дә, балалар да, күршеләр дә ияләштек.

Яшермим: бик еш Вәлине күрәсө күлгән көннәрем була. Хәтта кайтып көргәч, аның рәсеменә карап: «Вәли, син хәзер кайда? Галия исемле «хатының» барлыкны үзен беләсөнме? Галия — синеке!» — дип хыялланам.

Балаларга ата табылды. Ләкин «хыялый ата»ны чын ата итеп саклап баруы бик кыен булды. Кадриянең: «Эткәй ник хат язмый?» — дип соравына каршы, үз-үземә хатлар язарга туры килде. Соңра һәр ун көн саен мин, башымнан уйлап чыгарып, Вәлидән дип, үземә һәм балаларга сәлам хатлары китерергә өйрәндем. Хат алгач, жавап та язарга кирәк була. Айга бер-ике тапкыр минем белән бергә Кадрия дә «ата»сына хат яза.

Бу эшнең ахыры куркыта. Балалар үскәнче бу «сер» ачылмасын гына иде. Э үскәч, мин аларга үземнең юләрлегемне әкият итеп сөйләрмен.

Ләкин үткән ел әлеге суга баткан Нәфисәнең анасы Зәйтүнә апа, газета китереп, бик каты куркытты:

— Кара әле, Галия, монда синең иреңне язганнар, рәсемен дә төшергәннәр,— диде.

Вәли Сафиуллин, Казан рабфагын бетергәннән соң, Мәскәүгә киткән. Университетның физматында укыган һәм төннәр буена математика өстендә утырган. МГУны бетергәч, Мәскәү урта мәктәпләренең берсенә математика укытучысы булып көргән. Анда вузларда сокланырлык рәвештә математика кабинеты оештырган. Укыту эшенә үзенең модельләрен керткән, профессорның әйтуенә караганда, Сафиуллин математиканы иң күцелле, иң жиңел дәрес иткән. Аны Хәзмәт Қызыл Байрагы ордены белән буләкләгәннәр. Мәкаләдә әнә шулар языла.

Күпмә уйланып утырганмын — ачык хәтерләмим. Тик, болай булгачтын, Вәлинең «хыялый ата» булуы ачылыр, миннән көләрләр дип курка башлавым гына исемдә. Аннары: «Вәлине Әдрәстә кем курсен соң?» — дип, үз-үземне юатып та куйдым.

Ярый. Тыныч йокы яки хәерле иртә, Искәндәр. Вәли турында уйлап, өченче хатымны шуның белән тәмам итәм.

Дүртенче хат

Искәндәр!

Тормышыма зур үзгәреш керткән бер вакыйга булу аркасында, бу хат нәкъ 20 көн өзелеп торды. Шунлыктан Мәфтуха апай турында да язалмый калдым. Мин сиңа байтак нәрсә турында язарга уйлаган идем. Ләкин көтмәгән бер вакыйга 40

килеп чыкты, хатымны чуалтты. Шуның аркасында башта язылган өч хатымны да жибәрми калдым.

Бу көн амбулаториядә авыруларны карап бетереп китәргә жыенганда гына, ял йорты докторы, кереп:

— Ирең безгә ял итәргә килде. Синең турында сөйләгәч, бик шатланды. Бүген яныца килә,— диде.

Кулымда градусник иде — төшеп ватылды. Бер-ике минутка телсез калдым. Нинди ирем? Кем? Искәндәрмә? Вәлиме? Нәрсә уйларга да, кемне күрергә дә белмәдем. Ял йорты докторы — гажәп культуралы кеше. Ул канлы ярага тоз салырга яратмый — минем нинди хәлдә калуымны аңлады, күрәсөн:

— Шатлығыңдан шаккаттың бит, Галия. Ярый, мин киттем. Иреңне каршы алырга комачауламыйм. Аннары ашыгыч эшләрем дә бар. Икәүләп безнең янга, мороженое ашарга барыгыз,— дип чыгып китте.

Ял йорты докторы чыгып киткәч, ярты сәгать чамасы кабинетымда бикләнеп утырдым. «Искәндәр булмас, аның белән бөтен нәрсә өзелгән, беткән. Ул булса — күрешермен, сейләшермен дә бетәр. Вәли булса нишләрмен? Романтикага бирелеп тудырылган «хыялый ирем» юкка чыккач, халыкка, балаларга нәрсә әйтермен?» — дип уйландым. Өйгә кайтырга жыеныйп, амбулатория ишеген ачтым. Ишек төбендә Вәли Сафиуллин иде.

— Мөмкинмә? — диде.

— Рәхим итегез...

Без кабинетка кердек. Ул бик нык үзгәргән. Йокымсыравы беткән. Олылык тәсе көргән. Тик аның күзләрендә генә әлекке Сафиуллин билгеләре калган. Йөзендә — шатлык.

— Әдрәстә очрашырбыз дип, кем уйлаган?!

— Эйе.

— Я, ничек торасыз? Сез мине оныткансыз да инде. Хәер, белмим. Э мин рабфакны, рабфак белән бергә сезне дә бик еш искә төшерәм,— дип сөйләп китеп, мине үңайсызлыктан чыгарырга тырышты.

Бер ярты сәгать сейләшкәннән соң:

— Буш булсагыз, мине чәй белән сыйлар идегез. Ял йортында чәйне көнгә бер тапкыр гына бирәләр, э мин — яратып чәй әчәргә өйрәнгән кеше. Гайләгез белән дә таныштырысыз,— диде дә урынынан кузгалды.

Башта мин аны өемә чакырырга да, чакырмаска да белмәдем, чөнки балаларым, эткәй дип, Вәлинең муеннина асылы-

нулары мөмкин. Рәсемнәрне күреп мине дә, үзен дә уңайсыз хәлдә калдырыр. Мин шулай уйладым. Ләкин шулхәтле озак курешми торғаннан соң, «вакытым юк» дип, Вәлине дә кайтарып жибәрергә теләмәдем. Тик амбулаториядән чыккач кына, башыма килгән фикернә әйтә алдым:

— Энә теге як йортны күрәсезме? Мин шунда торам инде. Приёмнан соң өс-башны алыштырасы бар. Үн-унбиш минуттан соң шунда килергә булсагыз, мин сезне варенъелап чәй белән сыйлармын,— дидем.

Ул риза булды.

Мин, өйгә кайтып, балаларны урманга жиләккә жибәрдем. Самавыр куеп, өстемне алыштырдым. Ыэм түземсезлек белән Вәлине көтә башладым. Стеналарга эленеп куелган рәсемнәрне кузгатмаска булдым. Сер ачылгачтын ахырына кадәр ачылсын, дидем.

Самавыр өстәлгә менү белән, Вәли килеп керде.

— Сезнең квартирыгыз шәһәр квартирларыннан бер дә ким түгел,— дип, керуенә бүлмәләрне мактый-мактый, күзен стеналарга, рәсемнәргә төшерде. Рәсемнәрдә үзен куругә гажәпсендә. Ләкин эндәшмәде.

Тик чәй алдында гына, бер-беребезгә ияләшә төшкәч кенә, тубәндәгечә сөйләшүләр китте:

— Карагыз әле, Галия,— диде ул,— мин ял йортына килеп төшкәннең икенче көнендә үк миңа: «Сезнең хатыныгыз бирәдә доктор булып эшли»,— диделәр. Юлда йөргәндә, ял йортларында ятканда, кеше белән нинди кызык нәрсәләр булмый! Тиз танышасың. Шунда моңарчы берәугә дә сөйләмәгән серләрне сөйлисен. Моннан соң мәңге очрамаслык кешеләр белән дуслашасың. Бу юлы да: «Мине берәр кеше белән бутылар, күрәсең, әйдә, кызык булсын»,— дип уйладым да, «Хатының монда»,— дип әйтүчеләргә: «Әйе шул, минем хатыным монда эшли»,— дия башладым. Ләкин ял йорты докторы да шул үк сүзне әйткәч, «Сезнең хатыныгыз Галия Сафиуллина»,— дигәнне дә ишеткәч борчылырга тотындым һәм сезне күрәсем килде: «Фамилияләр бер булганга шулай әйтә торғаннардыр»,— дип уйласам да, «юк» дип жавап бирергә телем бармады. Чөнки рабфакта чакта мин хыял итеп йөргән Галиямнең хәзер кешеләр тарафыннан «Синең хатының Галия» дип йөртелүе минем очен рәхәт иде. Инде үзегезне күрдем. Менә монда, сезнең өегездә утырам. Стенада үземнең рәсемнәремне күрәм. Ләкин бит мин сезнең белән бервакытта

да рәсемгә төшкәнem юк. Миңа охшаган кеше кем ул? Ялгыш-масам, сез артист Искәндәргә чыккан идегез. Аерылдыгызымы әллә? Искәндәрдән соң әнә шушы рәсемдәге кешегә чыктыгызымы? Нинди кәмит бу? Зиннар, аңлата курегез.

— Искәндәр белән мин күптән аерылдым. Шуннан соң берәугә дә чыкмадым, дияр идем, хата булыр. Чөнки рәсемдәге кеше «ирем» булып хисаплана. Балаларым аңа «әткәй» диләр.

— Кем соң ул?

— Ул — сез. Мин ул рәсемне рабфактан калган дәфтәрләрем арасыннан таптым.

— Димәк, сезне минем хатыным дип йөрүләре дөрес?

— Эйе, дөрес.

— Ләкин мин бернәрсә дә аңлы алмыйм. Бу эшкә сәбәп нәрсә?

— Эгәр дә бу эш сезне борчыса, мин хәзер үк рәсемнәрне алыш яшерә алам һәм телисез икән, ял йортына барып, «Бу Сафиуллин минем ирем түгел»,— дия алам. Ләкин сез монда күп булса тагын бер ай торасыз. Авырсынмасагыз, мин сездән бу «кәмит»нең — «фажигале кәмит»нең дәвам итүен сорар идем.

— Ягъни?

— Ягъни гайләгез турында сүз чыкканда...

— Мин өйләнмәгән, минем гайләм юк...

— Минем турында сүз чыкканда дим мин...

— Эйе...

— Галия минем хатыным, иптәшем, дип әйтегез.

— Ни очен? Нигә? Нич аңламыйм.

— Вәли, сез миңа бик авыр сораулар бирәсез. Курыкмагыз, мин сезгә ике баламны тагарга, сезгә кияугә чыгарга уйламыйм. Бу бары сезне һәм үземне кешеләр алдында да кыен хәлдән чыгару очен генә. Юкса я сез, я мин, икебезнең берсе хәзер үк моннан китәргә тиеш.

— Беребез дә китми. Мин риза. Тик үзем белмичә мин нишек итеп сезнең ирегез булганмын? Шуны беләсе килә.

— Анысын хәзергә сорамагыз. Мин аны сезгә... Димәк, риза?

— Риза.

— Рәхмәт,— дидем дә кулымны судым һәм аны балаларның яшьләре, исемнәре белән таныштырдым. Үз өенә килгән кебек миңа кереп йөрүен сорадым. Балалар белән әткәйләре шикелле сөйләшүен үтендем.

Шуннан соң ул көн саен безгә килеп йөри башлады. Балалар аңа бик тиз ияләштеләр. «Әткәй», «әткәем» дип, артын-

нан калмыйча йөриләр. Бергә урманга, чиягә йөрдек. Шул вакытларны райздрав:

— Ирең дә кайткан, ашлық жыю вакыты да житә. Син бер 15 көнгө отпускага чыгар идең. Аннары кызу эш булыр,— дип, үземә отпуск бирде.

Без көн саен очраша торган булдық. Бергә төрле китаплар уқылды. Студент чаклар искә төшерелде. Мин үземнән күрүктүм. Чөнки Вәлине чын-чынлап яраты башлаганымны сиздем. Аның белән ничек саубуллашырмын, бергә күшүлмас борын ничек аерылырмын дип, йөрәгем сыйлады.

Менә хәзер дә, шушы хатны язып утырганда да борчылам. Вәли көн саен миннән үземне аның хатыны дип халыкка белдеруемнәң сәбәбен сорый. Мин «иртәгә», «иртәгә» дип сузып килдем. Соңғы соравына «китәр көненә әйттермен» дидем. Иртәгә ул китә. Ничек аңлатырга! Кайчагында миңа ул мине элеккечә үк яраты төсле тоела. Хәтта шаярып утырганда:

— Галия, чынлап та, мин синең чын ирең — иптәшең булсам, ягъни без бергә күшүлсак, ни әйтер идең? — дип сораулар да бирә.

Ләкин мин, мондый сораулар бирелгәндә, я эндәшми калам, я шаярып әйттелгән сүзгә борам. Чөнки мин аның мәхәббәтенә жавап бирә алмам төсле. Ике балалы булуым, рабфакта аңардан көлеп йөрүм, синең белән торуым аның исенә төшәр, ул борчылыр, борчылса да әйтмәс. Әйтми калуы аңа газап булыр. Э мин аның газап куруен теләмим.

Иртәгә Вәлинең китү көне. Мин бүген эшкә чыктым. Башымнич эшләми. Гел аның турында уйланам. Аның белән аерылу Казаннан киткән минутларыма караганда да авыррак буласын беләм. Бу хатны шунда өзеп: «Вәли, мин сине яратам бит, ләкин без синең белән хыялда гына ир һәм хатын булып калыбыз», — дип, хатны аңа борасы килә.

Берәү ишек шакый.

Вәли: «Иртәгә соңғы кич, озак утырырга килермен», — дигән иде.

— Ярыймы? — ди ул.

Искәндәр!

Күрше булмәдә Вәли утыра. Яза алмыйм, кулларым калтырый.

Вәли:

— Иртәгә китәм, Галия. Ләкин китәсе килми. Ияләштем. Шулай да китәм, Галия. «Хыялый ирең» булуымның сәбәбен

беләсем килә. Тагы да ярты айга калырга мөмкин иде. Калсам, бөтәнләй китә алмам дип куркам. Серне ачыгыз, — ди.

Мин, «хәзер» дип, икенче булмәгә керәм һәм шушы сүзләрне язам. Болай гына сөйләп мин аңа барыбер аңлаты алмам. Чөнки үземне бик начар хис итәм. Шуңа күрә дә сиңа язылган хатларны Вәлигә бирергә булдым. Укысын да теләсә ничек аңласын. Хәзер янына чыгам да:

— Мә, дустым, шуларны укып чык. Бу — минем тормышым. Шуннан барысын да аңларсың, — дим.

Хуш, Искәндәр! Сау бул! Хуш, Вәли! Синең белән саубуллашуы миңа бик тә авыр булыр.

Галия

Автордан

Кадерле укучым!

Быел яз көне миңа бер гайләдә кунакта булырга туры килде. Бу гайлә үзенең шатлыгы, бәхетлелеге белән мине бик кызыктырды. Шулхәтле тату торган семьялар әле бәздә хәзер генә күбәеп чәчәк атып баралар. Мин аларга һәр кич саен кереп йөри башладым. Һәм соңғы баруарымның берсендә:

— Сез бик яхши торасыз. Беренче танышшуыгыз ничек булды? Сөйләргә ярыймы? — дип сорадым.

Яңа дусларым миңа сез укып чыккан әлеге хатларны чыгарып бирделәр һәм:

— Сез язучы бит, файдаланырга мөмкин, — диделәр.

Мин, хатларны укып чыгу белән, фамилияләрне һәм район, авыл исемнәрен алмаштырып, аларны, дусларымның рәхсәте белән, матбуатка чыгарырга уйладым.

Сораулар һәм бирлемәр

1. «Тапшырылмаган хатлар»ның жаңр үзенчәлеген билгеләгез. Аның әһәмияте нәрсәдә? Г. Кутуй әсәргә ни өчен шундый исем биргән?
2. Хатлар эчтәлегенә бәйле төп вакыйгаларны ачыклагыз.
3. Галия һәм Искәндәр образларын характерлагыз, охшаш һәм аермалы якларын күрсәтегез.
4. Галия хатларны ни өчен яза башлаган дип уйлайсыз?
5. Әсәрдә нинди мәсьәләләр күтәрелә? Аларның бәйләнеше аша төп теманы ачыклагыз.
6. Повестта нинди иҗади алымнар кулланылган?
7. Алдагы дәресләрдә башлаган сүзлек төзү эшен дәвам итегез.